

Sociale interacties van Nederlanders met etnische minderheden

Marieke de Kort

919423

M.dekort@uvt.nl

Peggy Emmerink

221914

P.M.J.Emmerink@uvt.nl

Estella van der Wal

366459

E.vdrwal@uvt.nl

Tessa Voets

920383

T.Voets@uvt.nl

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op sociale contacten van autochtone Nederlanders met etnische minderheden in Nederland. Door middel van een dagboekstudie en een vragenlijst zijn de volgende variabelen in het onderzoek meegenomen: hoeveelheid contact, ervaring van contact, houding ten aanzien van multiculturalisme, waargenomen bedreiging door etnische minderheden, sterkte van Nederlandse identiteit en opleidingsniveau. Nederlanders ervaren contact met allochtonen enerzijds en autochtonen anderzijds niet verschillend. Er bestaat een positief verband tussen de mate van contact met allochtonen en de houding ten aanzien van multiculturalisme. Er bestaat er een negatief verband tussen de mate van contact met allochtonen en gevoel van bedreiging door etnische minderheden. Er bestaat een negatief verband tussen de houding ten aanzien van multiculturalisme en het gevoel van bedreiging door etnische minderheden. Hoog opgeleiden hebben een positievere houding ten aanzien van multiculturalisme en voelen zich minder bedreigd door etnische minderheden. Hoewel nog niet alle belangrijke factoren met betrekking tot positief intergroepscontact in kaart zijn gebracht, blijkt contact wel positieve effecten te hebben voor de multiculturele samenleving.

Sociale interacties van Nederlanders met etnische minderheden

In de laatste decennia is Europa onderhevig geweest aan veranderingen in de samenstelling van de bevolking. Door de hoge mate van migratie in de Europese landen zijn groepen met een verschillende culturele achtergrond naast elkaar komen te leven. Europese landen hebben een lange geschiedenis van gevestigde meerderheidsgroepen en immigratie en culturele diversiteit zijn relatief nieuwe vraagstukken in Europa (Verkuyten, 2005). Deze nieuwe situatie krijgt veel aandacht in politiek en media. De vragen die gesteld worden zijn onder andere: Wat is de meerwaarde van de multiculturele samenleving? En hoe moet beleid opgesteld en gevoerd worden met betrekking tot die samenleving? Tussen de verschillende landen in Europa bestaan opmerkelijke verschillen in het beleid ten opzichte van immigranten. De houding van Nederland en Zweden is wat milder, terwijl in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland het beleid meer restrictief is (Pettigrew, 1998).

In Nederland hebben de meeste immigranten zich vanaf de tweede Wereldoorlog in het land gevestigd. De drie grootste niet-westerse bevolkingsgroepen in Nederland zijn de Turken (350.000 in 2005), de Surinamers (330.000 in 2005) en de Marokkanen (315.000 in 2005). Deze groepen worden gevolgd door de Antillianen (130.000 in 2005). In Tabel 1 staan enkele kerncijfers over de bevolkingssamenstelling naar etnische groep in Nederland op 1 januari 2005 (Garssen & Zorlu, 2005).

Tabel 1. Kerncijfers over de bevolkingssamenstelling naar etnische groep, 1 januari 2005

Etnische groep	Aantal Personen (x1000)	Aandeel in totale bevolking (per 1000 inwoners)
Turken	358	22,0
Marokkanen	315	19,3
Surinamers	328	20,2
Antillianen	130	8,0
Joegoeslaven	76	4,7
Irakezen	44	2,7
Afghanen	37	2,3
Iraniërs	29	1,8
Somaliërs	22	1,3
Overige niet-westerse allochtonen	431	26,5
Totaal niet-westerse allochtonen	1.692	103,9
Autochtonen	13.180	809,0

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken) (Jaarrapport Integratie, 2005)

De verschillende groepen in Nederland hebben allemaal een andere achtergrond. Sommigen zijn afkomstig uit voormalige Nederlandse koloniën, anderen vestigden zich als arbeidsmigranten in Nederland of kwamen naar Nederland vanwege een gunstig economisch klimaat (Musschenga, 1998).

Door de hoge mate van immigratie is in Nederland een multiculturele samenleving ontstaan. Hierdoor vindt ook in toenemende mate intercultureel contact plaats tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Er wordt echter veel onvrede waargenomen in de samenleving, er ontstaan regelmatig conflicten tussen culturele groepen en er is veel discussie over de meerwaarde van multiculturalisme voor Nederland. Aan de problematiek rondom multiculturaliteit en immigratie wordt in de politiek en de media veel aandacht geschonken. De politiek met betrekking tot de multiculturele samenleving in Nederland richt zich sterk op het bevorderen van contact tussen de verschillende groepen. Voorbeelden van dit beleid zijn onder andere het stimuleren van gemengde scholen (in plaats van de zogenaamde 'witte' en 'zwarte' scholen) en wijken waarin mensen van verschillende groepen naast elkaar wonen.

Intergroepscontact wordt dus over het algemeen gezien als een belangrijke factor in het bevorderen van een positieve kijk op de multiculturele samenleving in Nederland.

Veel onderzoek op gebied van intergroepscontact is echter uitgevoerd in Noord-Amerika en de resultaten kan men niet zomaar generaliseren naar Nederland. Er is in Nederland weinig wetenschappelijke literatuur beschikbaar over intergroepscontact en de gevolgen hiervan voor de houding ten aanzien van de multiculturele samenleving. Wel is al onderzoek gedaan naar de contacten van Turken en Marokkanen in Nederland. Hieruit bleek dat zij meer contact hebben met hun eigen groep en dat contacten met autochtone Nederlanders negatiever ervaren worden dan contacten met leden van de eigen groep (Schaafsma & Koelemaij, 2006).

Dit onderzoek beoogt intergroepscontact te bekijken binnen Nederland en richt zich op sociale contacten van autochtone Nederlanders met etnische minderheden in Nederland. De ervaring en mate van contact met etnische minderheden wordt dus bekeken vanuit het perspectief van de autochtone Nederlander.

Interetnische contacten en multiculturalisme

Interpersoonlijk en intergroepscontact is een belangrijke factor die zou kunnen bijdragen aan een positievere houding van de verschillende groepen ten opzichte van elkaar. In 1947 schreef Williams 'The reduction of intergroup tensions' (als geciteerd in Pettigrew & Tropp, 2006). Daarin stelt hij, dat intergroepscontact leidt tot maximale reductie van vooroordelen als twee groepen dezelfde status, interesses en taken delen en wanneer het intergroepscontact als persoonlijk en intiem wordt ervaren. In 1954 stelde Allport (als geciteerd in Pettigrew & Tropp, 2006) zijn contacthypothese op. Hij zegt hierin dat onder bepaalde condities intergroepscontact de vooroordelen tussen groepen zal verminderen. De optimale condities van Allport zijn gelijke groepsstatus, gemeenschappelijke doelen, intergroep coöperatie en steun vanuit autoriteiten. Naar aanleiding van Allport's contacthypothese is veel onderzoek gedaan naar verschillende groepen en situaties. Pettigrew en Tropp (2006) zijn met behulp van een meta-analyse tot de conclusie gekomen dat intergroepscontact leidt tot een vermindering van vooroordelen tussen groepen.

Onderzoek heeft aangetoond dat vriendschap tussen mensen van verschillende groepen leidt tot een positievere houding ten opzichte van multiculturalisme voor de meerderheidsgroep (Verkuyten & Martinovic, 2006; Tropp & Bianchi, 2006).

Het onderzoek

In dit onderzoek zal het contact van Nederlanders met etnische minderheden worden onderzocht aan de hand van een dagboekstudie en een vragenlijst. De dagboekstudie is een relatief nieuwe methode, waarvan nog niet veel gebruik is gemaakt in wetenschappelijk onderzoek op dit terrein. De methode is gebaseerd op een eerder dagboekonderzoek onder Turken en Marokkanen van Schaafsma en Koelemaij (2006). In een dagboekstudie (in tegenstelling tot een vragenlijst) worden dagelijks de daadwerkelijke contacten gerapporteerd. Hierdoor kan een duidelijker beeld geschetst worden van contact, wat meer diepgang heeft en inzicht biedt dan een momentopname (vragenlijst) die wellicht alleen een algemene attitude meet. Naast de dagboekstudie, wordt ook met behulp van een vragenlijst een aantal factoren bekeken. De belangrijkste vraag die dit onderzoek tracht te beantwoorden luidt: "Bestaat er een verband tussen mate van contact met etnische minderheden en houding ten opzichte van deze groepen bij autochtone Nederlanders?" Verwacht wordt dat dit inderdaad het geval is en dat hiermee de contacthypothese van Allport (als geciteerd in Pettigrew & Tropp, 2006) bevestigd kan worden. Factoren die meegenomen zullen worden in het onderzoek zijn, de mate en ervaring van contact, de houding ten opzichte van multiculturalisme, de waargenomen bedreiging door etnische minderheden en de sterkte van de Nederlandse identiteit. Deze factoren worden meegenomen omdat uit eerder onderzoek blijkt dat er een onderlinge samenhang tussen bestaat. Uit onderzoek van Ward en Masgoret (2006) naar contact, bedreiging en vooroordelen in Europa is gebleken dat een hogere mate van intergroepscontact de waargenomen bedreiging door immigranten reduceert.

Ook stellen zij dat minder waargenomen bedreiging leidt tot een positievere houding ten aanzien van immigranten. Verkuyten en Martinovic (2006) vonden dat een hoge mate van identificatie met de eigen etniciteit gerelateerd is aan een negatievere houding ten opzichte van multiculturalisme. In dit onderzoek wordt deze factor in de vorm van de variabele 'Nederlandse identiteit' meegenomen.

Naast deze factoren wordt er ook gekeken naar eventuele effecten van opleidingsniveau. Uit eerder onderzoek van Breugelmans en Van de Vijver (2004) is gebleken dat een hoger opleidingsniveau positief gerelateerd is aan steun voor multiculturalisme.

Hypothesen

Naar aanleiding van bovenstaande kunnen er enkele hypothesen worden opgesteld. De hypothesen in dit onderzoek zullen soms betrekking hebben op slechts de dagboekstudie, soms op slechts de vragenlijst en soms op een combinatie van beiden.

Dagboek

Hypothese 1a: Het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtone Nederlanders is positiever dan het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met allochtonen.

Hypothese 1b: Het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens privé contacten is positiever dan het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens zakelijke contacten voor beide groepen.

Vragenlijsten

Hypothese 2: Hoog opgeleide autochtone Nederlanders hebben een positievere houding ten aanzien van multiculturalisme dan laag opgeleide autochtone Nederlanders.

Hypothese 3: Hoog opgeleide autochtone Nederlanders ervaren minder bedreiging door allochtonen in Nederland dan laag opgeleide autochtone Nederlanders.

Hypothese 4: Het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met autochtone Nederlanders verschilt van het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen.

Hypothese 5: Er bestaat een positief verband tussen het gevoel dat mensen hebben tijdens contact met autochtone Nederlanders en het gevoel dat mensen hebben tijdens contact met allochtonen.

Hypothese 6: Er bestaat een negatief verband tussen de houding ten opzichte van multiculturalisme en het gevoel van bedreiging door allochtonen.

Hypothese 7: Er bestaat een negatief verband tussen de houding ten opzichte van multiculturalisme en de sterkte van de Nederlandse identiteit.

Hypothese 8: Er bestaat een positief verband tussen het gevoel van bedreiging door allochtonen en de sterkte van de Nederlandse identiteit.

Combinatie dagboek en vragenlijsten

Hypothese 9: Er bestaat een negatief verband tussen mate van contact met allochtonen en gevoel van bedreiging door allochtonen.

Hypothese 10: Er bestaat een positief verband tussen mate van contact met allochtonen en houding ten opzichte van multiculturalisme.

Hypothese 11a: Er bestaat een positief verband tussen het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met autochtone Nederlanders gemeten in het dagboek met het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met autochtone Nederlanders gemeten in de vragenlijst.

Hypothese 11b: Er bestaat een positief verband tussen het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen gemeten in het dagboek met het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen gemeten in de vragenlijst.

Methode

Respondenten

De respondenten zijn niet at random gekozen maar gezocht en benaderd door de onderzoekers van dit onderzoek. Het ging om praktische redenen om respondenten uit de nabije omgeving van de onderzoekers. Aan dit onderzoek namen in totaal 49 personen deel. De gegevens van 10 personen bleken onbruikbaar of onvolledig waardoor de gegevens van 39 deelnemers (24 vrouwen en 15 mannen) zijn geanalyseerd. Totaal hadden de 39 personen 1559 interacties maar doordat sommige gegevens niet volledig waren ingevuld bleven na analyse 1537 interacties over.

De leeftijd varieerde tussen de 20 en 64 jaar met een gemiddelde leeftijd van 40 jaar (SD=13,58). De populatie van de respondenten bedroeg drie studenten, één vrijwilliger, één huisvrouw, 33 werkenden en van één respondent waren deze gegevens onbekend.

Het opleidingsniveau varieerde van lager beroepsonderwijs tot universiteit maar het merendeel had een hoogst genoten opleiding op HBO of Universitair niveau (42,1%).

De opleidingen zijn in twee categorieën verdeeld; respectievelijk laag opgeleid 34,2% tot hoog opgeleid 65,8%. Waarbij geen opleiding, basisschool, lager beroepsonderwijs (LBO, LTS, VMBO-B,K) en MAVO/VMBO-T, MBO behoorden tot de laag opgeleide categorie en HAVO/VWO en HBO/Universiteit tot de hoog opgeleide categorie.

Onderzoeksmateriaal/ instrumenten en procedure

Het onderzoeksmateriaal neemt in dit onderzoek een speciale plaats in. Onderzoek wat tot nu toe is uitgevoerd naar het huidige onderzoeksonderwerp beperkt zich voornamelijk tot (diepte) interviews of vragenlijsten. Dit onderzoek gaat daarom niet uit van één maar van twee instrumenten om de kwaliteit en kwantiteit van contacten van autochtonen met allochtonen te meten.

De dagboekmethode geeft een realistisch beeld van de dagelijkse interacties van de respondenten en op deze manier kunnen gebeurtenissen en ervaringen in hun natuurlijke, spontane, dagelijkse context worden onderzocht.

Tevens is door een minimale tijd tussen de ervaring en de registratie ervan de kans op vertekening kleiner dan bij de gebruikelijke methoden (Reis, 1994 in Boger, Davis & Rafaeli, 2003).

Door het gebruik van meerdere, elkaar overlappende methoden wordt de systematiek van de procedure verhoogd. De combinatie van meetinstrumenten (dagboekmethode en vragenlijsten) maakt het dus enerzijds mogelijk om verschillende attitudeaspecten te meten, anderzijds wordt de validiteit van het onderzoek verhoogd (Schaafsma & Koelemaj 2006).

Dagboek

De in dit onderzoek gehanteerde dagboekmethode is een variant van de Rochester Interaction Record van Wheeler en Nezlek (1977). Gedurende twaalf dagen (in de maand januari) vulden de respondenten een standaardformulier in voor de gesprekken die langer duurden dan tien minuten, dit bekeken over een dag van 24 uur (bijlage 3). Een deel van de respondenten vulden de formulieren in via een, voor dit onderzoek gemaakte, website en een deel vulden de dagboekformulieren in papieren vorm in. Voor het invullen van de dagboekformulieren lazen respondenten eerst de instructie (bijlage 1).

Per contact is er gevraagd naar de volgende aspecten, de taal waarin het contact plaats vond, de soort en de plaats van het contact. Van de gesprekspartners zijn de volgende gegevens gevraagd: initialen, sekse, leeftijd, land van herkomst en de relatie met deze persoon. De respondenten vulden vervolgens twee sets vragen in op een negenpuntsschaal over het contact dat men had gehad. Op de eerste schaal werd aangegeven hoe men de interactie had ervaren. De tweede schaal ging over de vraag hoe men zich voelde tijdens het contact.

Respondenten werden er op gewezen dat in het belang van het onderzoek men de vragenlijsten dagelijks in moest vullen in plaats van meerdere lijsten van verschillende dagen in één keer. Dit om te voorkomen dat er vertekening op zou treden tussen de ervaring en de registratie.

Tussentijds is er contact geweest, per e-mail of telefoon, met de respondenten om te bevragen of men problemen ervoer met het invullen van de dagboekformulieren en om de respondenten aan te moedigen het gehele onderzoek af te maken.

Vragenlijsten

Naast de dagelijkse informatie zijn door middel van vragenlijsten nog andere gegevens over de respondenten verzameld, die als potentiële moderatoren bij de dagelijkse contacten en gevoelens daarover zouden kunnen optreden. De eerste vragenlijst werd vooraf aan het traject van de twaalf dagen afgenomen en bedroeg een vragenlijst over algemeen persoonlijke gegevens (bijlage 2). De tweede vragenlijst werd na de twaalf dagen ingevuld en mat met enkele schalen diverse onderliggende constructen: attitude ten opzichte van multiculturalisme, het gevoel van bedreiging door allochtonen, de sterkte van de Nederlandse identiteit, het gemiddelde gevoel tijdens contact met autochtonen en het gemiddelde gevoel tijdens contact met allochtonen (bijlage 4).

Verwerking resultaten

Indien tegelijkertijd contact plaats heeft gevonden met zowel allochtonen als autochtonen in één groep, zijn de gegevens met betrekking tot dit contact in analyses meegenomen als een contact met slechts allochtonen. Met andere woorden, er is voor contact met allochtonen en autochtonen samen en voor contact met slechts allochtonen één variabele aangemaakt waarmee analyses zijn uitgevoerd.

Schaalconstructie.

Ten behoeve van de analyses is de betrouwbaarheid berekend van een aantal schalen, dat een aantal onderliggende constructen meet. De volgende constructen zullen in de analyses worden meegenomen: de houding ten aanzien van multiculturalisme, de ervaren bedreiging door allochtonen, het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtonen, het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met allochtonen en de sterkte van de Nederlandse identiteit.

Het eerste construct, de houding ten aanzien van multiculturalisme, is gemeten door middel van 5 items op een 7-puntsschaal (Cronbach's $\alpha = .83$). Het tweede construct, de ervaren bedreiging, is gemeten door middel van 11 items op een 7-puntsschaal (Cronbach's $\alpha = .77$).

Het derde construct, het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtonen is door middel van 6 items gemeten op een 7-puntsschaal (Cronbach's $\alpha = .81$). Het vierde construct, het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met allochtonen is door middel van 6 items gemeten op een 7-puntsschaal (Cronbach's $\alpha = .85$). Ten slotte is de sterkte van de Nederlandse identiteit door middel van 4 items gemeten op een 7-puntsschaal (Cronbach's $\alpha = .86$). De betrouwbaarheden van de afzonderlijke schalen zijn hoog genoeg om de schalen als geheel te behouden.

De analyses die verder beschreven worden in de sectie resultaten zijn uitgevoerd met behulp van het statistische dataverwerkingsprogramma SPSS versie 14.

Resultaten

Hieronder zullen de opgestelde hypothesen met de bijbehorende analyses en resultaten worden besproken. Er zal een opsplitsing gemaakt worden tussen hypothesen betreffende de dagboekstudie, de vragenlijst en een combinatie van beide.

Dagboekstudie

Met behulp van de dagboekstudie zijn er door de 39 respondenten, in totaal 1537 contacten gerapporteerd. In Tabel 2 zijn de resultaten weergegeven met betrekking tot de dagboekstudie. Hierin is het totaal aantal contacten weergegeven, het aantal contacten van autochtone Nederlanders met autochtonen en het aantal contacten van autochtone Nederlanders met allochtonen. Er is verder een onderscheid gemaakt tussen contacten in de privé sfeer en zakelijke contacten.

Tabel 2. Kwantiteit en kwaliteit contacten

Contact	Aantal contacten	% contacten	Gemiddelde kwaliteit	SD gemiddelde kwaliteit
Contact totaal (autochtoon en allochtoon)	1537	100	7.32	.52
Contact met autochtoon	1343	87.4	7.30	.56
Contact met autochtoon zakelijk	576	42.9	7.04	.67
Contact met autochtoon privé	767	57.1	7.59	.61
Contact met allochtoon	194	12.6	7.35	.75
Contact met allochtoon zakelijk	109	56.2	7.09	.79
Contact met allochtoon privé	85	43.8	7.52	.99

Voor alle participanten is een gemiddelde berekend voor de ervaring tijdens contact met autochtonen ($M = 7.30$) en de ervaring tijdens contact met allochtonen ($M = 7.35$). Om na te gaan of er een significant verschil bestaat tussen het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtonen en tijdens contact met allochtonen is een paired-samples t-test uitgevoerd $t(20) = .69, p > .05$.

Hieruit blijkt dat er geen significant verschil bestaat tussen de ervaring van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtonen en tijdens contact met allochtonen. Aan de hand hiervan kunnen we concluderen dat autochtone Nederlanders het contact met autochtonen net zo positief ervaren als het contact met allochtonen. Hiermee wordt de hypothese waarin gesteld wordt dat contact met autochtonen positiever ervaren wordt dan contact met allochtonen, verworpen.

Om de hypothese te toetsen of autochtone Nederlanders privé contacten positiever ervaren dan zakelijke contacten zijn 4 paired-samples t - test uitgevoerd. Bekeken is of de ervaring van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtonen in de zakelijke en de privé sfeer significant van elkaar verschilt. Om dit na te gaan is een gemiddelde berekend van de ervaring tijdens zakelijk contact met autochtonen ($M = 7.04$) en een gemiddelde van de ervaring tijdens privé contact met autochtonen ($M = 7.59$). De analyse wijst uit naar een significant verschil $t(36) = -5.487, p < .001$. Privé contact met autochtonen wordt dus positiever ervaren dan zakelijk contact met autochtonen.

Ten tweede is een analyse uitgevoerd om na te gaan of de gemiddelde ervaring van contact met allochtone in de zakelijke sfeer ($M = 7.09$) verschilt van de gemiddelde ervaring van contact met allochtonen in de privé sfeer ($M = 7.52$). Het gevonden verschil is niet significant $t(20) = -.982, p > .05$, wat aangeeft dat autochtone Nederlanders zakelijke en privé contacten met allochtonen hetzelfde ervaren.

Verder is berekend of de ervaring van autochtone Nederlanders tijdens zakelijk contact met autochtonen ($M = 7.04$) significant verschilt van de ervaring tijdens zakelijk contact met allochtonen ($M = 7.09$). Dit verschil is niet significant $t(27) = -.252, p > .05$. Hieruit kunnen we opmaken dat de ervaring van autochtone Nederlanders tijdens zakelijk contact met autochtonen en tijdens zakelijk contact met allochtonen niet van elkaar verschilt.

Ten slotte is berekend of er een significant verschil bestaat tussen de ervaring van autochtone Nederlanders tijdens privé contact met autochtonen ($M = 7.59$) en tijdens privé contact met allochtonen ($M = 7.52$), dit verschil is niet significant $t(25) = .465, p > .646$.

De ervaring van autochtone Nederlanders tijdens privé contact met autochtonen en tijdens privé contact met allochtonen is dus gelijk.

Vragenlijst

Er is een analyse uitgevoerd om te toetsen of hoog opgeleide autochtone Nederlanders een positievere houding hebben ten aanzien van multiculturalisme in vergelijking met laag opgeleide autochtone Nederlanders. Voor alle participanten is een gemiddelde score berekend op de multiculturalisme schaal. Voor opleidingsniveau is een nieuwe variabele aangemaakt: 1 = laag (geen opleiding t/m MBO) en 2 = hoog (havo/vwo t/m HBO/Universiteit). Om na te gaan of hoog opgeleide autochtone Nederlanders een positievere houding hebben ten aanzien van multiculturalisme is een one way - ANOVA uitgevoerd. Opleidingsniveau (1 = laag, 2 = hoog) wordt meegenomen als onafhankelijke variabele en houding ten aanzien van multiculturalisme als afhankelijke variabele. Het totaal aantal participanten bedraagt 32 (7 participanten vulden geen opleidingsniveau in). Hiervan zijn er 10 laag opgeleid ($M = 3.38$, $SD = .71$) en 22 hoog opgeleid ($M = 3.89$, $SD = .52$). Er is een significant resultaat gevonden tussen de groepen $F(1, 30) = 5.25$, $p < .05$. Hieruit kunnen wij concluderen dat laag opgeleiden een negatievere houding ten aanzien van multiculturalisme hebben dan hoogopgeleiden. Kortom, de verwachtingen geformuleerd in de hypothese zijn bevestigd.

Ten tweede hebben we een analyse uitgevoerd om na te gaan of hoog opgeleide autochtone Nederlanders minder bedreiging ervaren door allochtonen in Nederland dan laagopgeleide autochtone Nederlanders. Voor alle participanten is een gemiddelde score berekend op de bedreigingsschaal. Voor opleidingsniveau is een nieuwe variabele aangemaakt: 1 = laag (geen opleiding t/m MBO) en 2 = hoog (havo/vwo t/m HBO/Universiteit). Om de hypothese te toetsen is een one way - ANOVA uitgevoerd. Opleidingsniveau (1 = laag, 2 = hoog) wordt meegenomen als onafhankelijke variabele en waargenomen bedreiging als afhankelijke variabele. Het totaal aantal participanten bedraagt 32. Hiervan zijn er 10 laag opgeleid ($M = 2.93$, $SD = 0.51$) en 22 hoog opgeleid ($M = 2.50$, $SD = 0.50$). Er is een significant effect gevonden tussen de groepen $F(1, 30) = 5.03$, $p < .05$.

Dit geeft aan dat laag opgeleide autochtone Nederlanders zich meer bedreigd voelen door allochtonen in Nederland dan hoog opgeleide autochtone Nederlanders.

Ten derde is de hypothese getoetst waarin verwacht wordt dat het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtonen verschilt van het gevoel dat ze hebben tijdens contact met allochtonen. Voor alle participanten is een gemiddelde score berekend van het gevoel tijdens contact met autochtonen en van het gevoel tijdens contact met allochtonen. Om na te gaan of het gemiddelde gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met autochtone Nederlanders ($M = 5.85$) gelijk is aan het gemiddelde gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen ($M = 5.71$) is een t-test uitgevoerd $t(32) = -1.55, p > .05$. Hieruit kunnen we concluderen dat er geen significant verschil is tussen de twee gemiddelden. Dit betekent dat het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met autochtone Nederlanders gelijk is aan het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen. Onze verwachtingen worden hiermee dus niet bevestigd.

Om te bekijken of er een positief verband bestaat tussen het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met autochtonen en het gevoel dat ze hebben tijdens contact met allochtonen is voor alle participanten een gemiddelde score berekend op beide schalen. We hebben een correlatie berekend tussen het gevoel dat mensen hebben tijdens contact met autochtone Nederlanders en het gevoel dat mensen hebben tijdens contact met allochtonen (Pearson's $r = .73, p < .001$). Volgens de standaard van Cohen (Pallant, 2001) is deze correlatie hoog te noemen. Op basis van deze gegevens kan geen causale relatie worden bepaald. Wel kunnen we concluderen dat wanneer het gevoel tijdens contact met autochtone Nederlanders beter wordt het gevoel tijdens contact met allochtonen ook verbeterd en vice versa.

Om de hypothese te toetsen of er een negatief verband bestaat tussen de houding ten opzichte van multiculturalisme en het gevoel van bedreiging door allochtonen is voor alle participanten een gemiddelde berekend op beide schalen.

We hebben een correlatie berekend tussen de houding ten opzichte van multiculturalisme en het gevoel van bedreiging door allochtonen (Pearson's $r = -.79$, $p < .001$). Volgens de standaard van Cohen (Pallant, 2001) is deze correlatie hoog te noemen. Op basis van deze gegevens kan geen causale relatie worden bepaald. Wel kunnen we concluderen dat wanneer de houding ten opzichte van multiculturalisme positiever wordt het gevoel van bedreiging door allochtonen afneemt ofwel dat wanneer het gevoel van bedreiging door allochtonen afneemt de houding ten opzichte van multiculturalisme positiever wordt.

Verder is voor alle participanten een gemiddelde berekend op de schaal van multiculturalisme en op de schaal van Nederlandse identiteit. De verwachting was dat er een negatief verband bestaat tussen de houding ten opzichte van multiculturalisme en de sterkte van de Nederlandse identiteit. We hebben een correlatie berekend tussen de twee constructen (Pearson's $r = -.11$, $p > .05$). Deze correlatie is niet significant, hierdoor kan geen conclusie worden getrokken over het verband tussen de twee variabelen.

Om na te gaan of er een verband bestaat tussen het gevoel van bedreiging door allochtonen en de sterkte van de Nederlandse identiteit is voor alle participanten een gemiddelde berekend op beide schalen. We hebben een correlatie berekend tussen de houding ten opzichte van multiculturalisme en de sterkte van de Nederlandse identiteit (Pearson's $r = .30$, $p > .05$). Deze correlatie is niet significant, we kunnen aan de hand hiervan dus geen conclusies trekken over de relatie die tussen de twee variabelen bestaat.

Combinatie dagboek en vragenlijsten

Verwacht werd dat de mate van contact met allochtonen een negatieve samenhang vertoont met het gevoel van bedreiging door allochtonen. Om dit te testen is voor de variabele mate van contact met allochtonen worden in de analyse de absolute waarden van hoeveelheid contact met allochtonen gebruikt ($N = 194$). Voor alle participanten is een gemiddelde score berekend op de bedreigingsschaal. Er is een correlatie berekend tussen mate van contact met allochtonen en waargenomen bedreiging (Pearson's $r = -.39$, $p < .05$). Volgens de standaard van Cohen (Pallant, 2001) is dit een matige correlatie. Op basis van deze gegevens kan geen causaal verband worden bepaald.

Wel kunnen we concluderen dat wanneer er meer contact is met allochtonen het gevoel van bedreiging afneemt ofwel wanneer het gevoel van bedreiging afneemt er meer contact met allochtonen is.

Verder is getoetst of er een positief verband bestaat tussen de mate van contact met allochtonen en de houding ten opzichte van multiculturalisme. Voor de variabele mate van contact met allochtonen worden in de analyse de absolute waarden van hoeveelheid contact met allochtonen gebruikt. Voor alle participanten is een gemiddelde score berekend op de multiculturalisme schaal. We hebben een correlatie berekend tussen mate van contact met allochtonen ($N = 194$) en houding ten opzichte van multiculturalisme (Pearson's $r = .48$, $p < .01$). Volgens de standaard van Cohen (Pallant, 2001) is deze correlatie matig te noemen. Hieruit blijkt dat wanneer er meer contact is met allochtonen, de houding ten opzichte van multiculturalisme positiever wordt ofwel wanneer de houding ten opzichte van multiculturalisme positiever wordt er meer contact met allochtonen is.

Om na te gaan of er een positief verband bestaat tussen het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtonen gemeten in het dagboek en het gevoel van autochtone Nederlanders tijdens contact met autochtonen gemeten in de vragenlijst is voor alle participanten een gemiddelde berekend op deze schaal. We hebben een correlatie berekend tussen deze twee variabelen (Pearson's $r = .25$, $p > .05$). De correlatie is niet significant, daarom mag er geen conclusie getrokken worden over het verband tussen de twee variabelen.

Tenslotte is een analyse uitgevoerd om de hypothese te toetsen waarin geformuleerd wordt dat er een positief verband bestaat tussen het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen gemeten in het dagboek en het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen gemeten in de vragenlijst. Voor alle participanten is een gemiddelde berekend op deze schaal. We hebben een correlatie berekend tussen het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen gemeten in het dagboek en het gevoel dat autochtone Nederlanders hebben tijdens contact met allochtonen gemeten in de vragenlijst (Pearson's $r = -.02$, $p > .05$).

Deze correlatie is niet significant. Daarom mag er geen conclusie getrokken worden over het verband tussen de twee variabelen.

Discussie

Het doel van dit onderzoek was om de ervaring en mate van contact met etnische minderheden te bekijken vanuit het perspectief van de autochtone Nederlander. Op basis van de resultaten die uit het onderzoek naar voren kwamen, zijn onderstaande conclusies getrokken en bijbehorende kanttekeningen geplaatst.

Contact met allochtonen versus contact met autochtonen

Er is geen significant verschil gevonden tussen de manier waarop contact met autochtonen en allochtonen ervaren werd. Dit niet-significante verschil tussen de manier waarop contact met beide bevolkingsgroepen is ervaren impliceert, dat het idee, dat contact met allochtonen minder positief ervaren wordt dan dat met autochtonen (o.a. Breugelmans & van de Vijver, 2004; Ward & Masgoret, 2006) in de praktijk niet altijd opgaat. Vanwege het feit dat bovenstaande gerapporteerd is door middel van én een dagboekstudie én een vragenlijst is de attitude onderzocht op dagelijks en algemeen niveau. Door het toetsen op dagelijks en daarmee individueel niveau van contact met allochtonen zijn respondenten zich mogelijk minder bewust van het feit dat zij hun mening geven over de groep allochtonen dan wanneer dit hen over het algemeen gevraagd wordt (wat het geval is bij een vragenlijst). Echter, de resultaten van de vragenlijst zijn gelijk aan die van het dagboek wat bovenstaande redenering tegenspreekt. Daarom zou bij het verklaren van dit niet-significante verschil in ervaring van contact met autochtonen versus allochtonen rekening gehouden moeten worden met een eventuele vertekening van de onderzoeksgegevens. De respondenten waren vrijwel allen op de hoogte van de interesse van de onderzoekers met betrekking tot de multiculturele samenleving, multiculturalisme en culturele diversiteit waardoor zij (eventueel zelfs onbewust) mogelijk een minder stereotype beeld proberen te vormen van de contacten welke zij hebben gehad met allochtonen.

Zakelijk contact versus privé contact

Het niet-significante verschil tussen de manier waarop zakelijk contact met allochtonen ervaren wordt in vergelijking met privé contact met dezelfde groep, zou verklaard kunnen worden door het veel kleinere aantal contacten wat de respondenten met deze groep heeft in vergelijking met de autochtone groep waarbij dit verschil wel significant is en privé contact positiever ervaren wordt dan zakelijk contact. Er zijn in totaal meer zakelijke dan privé contacten gerapporteerd met allochtonen; met autochtonen is het tegenovergestelde het geval. Ook dit zou een verklaring kunnen zijn voor de vertekening van de resultaten aangaande zakelijk versus privé contact.

Opleidingsniveau in relatie tot multiculturalisme en bedreiging

Uit de resultaten blijkt dat hoger opleidingsniveau leidt tot een positievere houding ten aanzien van multiculturalisme en tot minder waargenomen bedreiging door etnische minderheden. Dit zou kunnen voortkomen uit het feit dat allochtonen vaak werkzaam zijn in andere sectoren dan hoogopgeleiden. Waardoor hoogopgeleiden zich minder bedreigd voelen en daardoor een minder negatieve houding ontwikkelen ten aanzien van multiculturalisme. Dit is een bevestiging van onderzoek van Breugelmans en van de Vijver (2004).

Houding ten opzichte van multiculturalisme in relatie tot bedreiging

Ward en Masgoret (2006) kwamen in hun onderzoek tot de bevinding dat een positievere houding ten opzichte van de multiculturele samenleving leidt tot lagere percepties van bedreiging door immigranten en tot een positieve houding ten opzichte van immigranten. Verder is McLaren (2003) in zijn studie tot de conclusie gekomen dat een hogere mate van ervaren bedreiging samenhangt met een voorkeur voor een hardere aanpak van immigranten, en dus een lagere steun voor de multiculturele samenleving. Dit onderzoek bevestigt deze resultaten.

Houding ten opzichte van multiculturalisme in relatie tot Nederlandse identiteit

Deze niet significante negatieve correlatie zou verklaard kunnen worden door het lage aantal respondenten en een eventueel verschil in interpretatie van Nederlandse identiteit voor hoog en laag opgeleiden, vrouwen en mannen of leeftijd. Andere studies hebben wel een negatief verband kunnen vinden tussen etnische identiteit en houding ten opzichte van multiculturalisme. Verkuyten en Martinovic (2006) hebben aangetoond dat een hogere etnische identiteit gerelateerd is aan een lagere steun voor de multiculturele samenleving voor de meerderheidsgroep. Dit onderzoek is in Nederland uitgevoerd, dit betekent dat het in het onderzoek specifiek gaat om de sterkte van de Nederlandse identiteit.

Gevoel van bedreiging in relatie tot Nederlandse identiteit

Dit verband is binnen deze studie niet significant gebleken, bovenstaande verklaring voor de eerdere niet significante correlatie is ook hierop van toepassing. Leden van een culturele meerderheidsgroep, zoals autochtonen Nederlanders in Nederland, kunnen etnische minderheden die de wens hebben hun cultuur te behouden, zien als een bedreiging voor de eigen groepsidentiteit en status positie. Dit geldt voornamelijk voor de meerderheidsgroep die zich sterk identificeert met de Nederlandse cultuur. Hoe groter de identificatie met de in groep, des te meer men probeert de eigen status positie en groepsinteresses te beschermen tegen bedreigingen door allochtonen. Voor individuen met een sterke Nederlandse identiteit is het gevoel van bedreiging door allochtonen dus groter (Verkuyten en Martinovic, 2006).

Mate van contact met allochtonen en gevoel van bedreiging door allochtonen

Wanneer er meer contact is met allochtonen neemt het gevoel van bedreiging af, ofwel wanneer het gevoel van bedreiging afneemt is er meer contact met allochtonen. Dit is een bevestiging van voorgaande studies. Uit een studie van Ward en Masgoret (2006) is gebleken dat regelmatig intercultureel contact leidt tot een vermindering van angst voor andere culturele groepen. Dit leidt op zijn beurt tot lagere percepties van bedreiging door immigranten en positievere attitudes naar immigranten.

Mate van contact met allochtonen en houding t.o.v. multiculturalisme

Verkuyten en Martinovic (2006) zijn in hun studie tot het resultaat gekomen dat vriendschap buiten de eigen culturele groep een positief effect heeft op de houding ten opzichte van multiculturalisme, dit is ook gevonden binnen het huidige onderzoek. De causaliteit van dit positieve verband (bijv. meer contact leidt tot een positievere houding) zal uiteindelijk in experimenteel onderzoek moeten worden vastgesteld.

Onderzoeksdesign

Men moet de bevindingen zien in het licht van de steekproef met de hieraan inherente beperkingen. Het kleine aantal (representatieve) respondenten heeft meer dan 1500 contacten gerapporteerd wat redelijk goede generaliseerbaarheid van de resultaten oplevert. Desondanks kan er geen conclusie worden getrokken over de meerwaarde van één van de gebruikte onderzoeksmethoden (dagboek versus vragenlijsten). De dagboekmethode is relatief intensief voor de respondenten (moeilijk in te vullen, arbeidsintensief) en kan daardoor voor een vertekening van resultaten zorgen. De vragenlijsten meten slechts één moment, waardoor toevalsfactoren de resultaten kunnen hebben vertekend. Er is bij het analyseren van de gegevens niet gekeken of de contacten telkens met dezelfde persoon plaatsvonden of telkens met andere personen. Om de bevindingen meer kracht bij te zetten is het raadzaam om het onderzoek in de toekomst uit te breiden met meer proefpersonen.

De gekozen onderzoeksmethode is betwistbaar. Vanwege het feit dat de methode redelijk arbeidsintensief is bleek dat het moeilijk was om respondenten te vinden die bereid waren in het onderzoek te participeren. Door de arbeidsintensiviteit is het mogelijk dat de gegevens van diegene die wel participeerden onderhevig zijn geweest aan sociale wenselijkheid. Daarnaast hebben sommige participanten het onderzoek niet afgemaakt en anderen hebben vaak de formulieren niet volledig ingevuld. Deze problemen die de respons en kwaliteit daarvan aangaat worden bevestigd door Corti (1993). Aan de andere kant kunnen uit een dagboekstudie meer gedetailleerde gegevens worden verkregen.

En is door een minimale tijd tussen de ervaring en de registratie ervan de kans op vertekening kleiner dan bij de gebruikelijke methoden (Reis, 1994 in Boger, Davis & Rafaeli, 2003).

Doordat er bij de dagboekmethode op verschillende meetpunten over dezelfde persoon informatie wordt vergaard, ontstaat de mogelijkheid om de within person covariation vast te stellen (Nezlek, 2002). Dit dient dan wel te gebeuren met andere dataverwerkingsprogramma's, bijvoorbeeld HLM, in plaats van SPSS (wat in dit onderzoek is gebruikt).

In vervolg onderzoek zouden de respondenten uitleg behoren te krijgen over wanneer men iemand beoordeeld als allochtoon; kijkt men naar geboorteland of naar het gevoel hoe men deze persoon ervaart? Dit verschil in beoordeling kan de uitkomsten in dit onderzoek hebben beïnvloed.

Daarnaast wordt er in het onderzoek geen verschil aangegeven tussen westerse en niet-westerse allochtonen of tussen verschillende allochtone groepen.

Vanwege het relatief klein aantal contacten met allochtonen zijn bij de analyse van de gegevens gemengd contact (met zowel autochtonen als allochtonen) en contact met slechts allochtonen samengenomen. In een grotere steekproef waaruit dus meer contacten voortkomen kunnen deze twee soorten contacten wellicht gescheiden worden, waardoor de resultaten betrouwbaarder zijn.

Referenties

- Breugelmans, S.M., & Vijver, F.J.R. van de (2004). Antecedents and components of majority attitudes toward multiculturalism in the Netherlands. *Applied Psychology, 53-3*, 400-422.
- Bolger, N., Davis, A. & Rafaeli, E. (2003). Diary methods: Capturing life as it is lived. *Annual review of Psychology, 54*, 579-616.
- Corti, L. (1993). Using diaries in social research. *Social research update (2)*.
- Garssen, J. & Zorlu, A. (2005). Jaarrapport Integratie 2005: Hoofdstuk 2 Demografie Sociaal en Cultureel Planbureau/ Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum/ Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag: Uitgeverij: Mantext te Moerkapelle.
- Nezlek, J.B. (2002). Day-to-day relationships between self awareness, daily events and anxiety. *Journal of Personality, 70-2*.
- McLaren, L.M. (2003). Anti-immigrant prejudice in Europe : Contact, threat perception, and preferences for exclusion of migrants. *Social Forces, 81*, 909-936.
- Musschenga, A.W. (1998). Intrinsic value as a reason for the preservation of minority cultures. *Ethical theory and moral practice, 1*, 201-225.
- Pallant, J. (2001). SPSS Survival manual: A step by step guide to data analysis using SPS
Berkshire: UK, Open University Press.
- Pettigrew, T.F. (1998). Reactions toward the new minorities of Western Europe. *Annual Review Sociology, 24*, 77-103.
- Pettigrew, T.F., & Tropp, L.R. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psycholog, 90-5*, 751-783.
- Schaafsma, J. & Koelemaij, F. (2006). Bekend maakt bemind, Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Tropp, L.R., & Bianchi, R.A. (2006). Valuing diversity and interest in intergroup contact. *Journal of Social Issues, 62-3*, 533-551.

- Verkuyten, M. (2005). Ethnic group identification and group evaluation among minority and majority groups: Testing the multiculturalism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88-1, 121-138.
- Verkuyten, M. & Martinovic, B. (2006). Understanding multicultural attitudes: The role of group status, identification, friendships and justifying ideologies. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 1-18.
- Ward, C. & Masgoret, A. (2006). An integrative model of attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 671-682.
- Wheeler, L. & Nezlek, J. (1977). Sex differences in social participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 742-754.